

прямою своєю діяльністю по укріпленню законності та правопорядку. Не приділяється даному питанню необхідної уваги і на загальнодержавному рівні.

Все наведене свідчить про наявні недоліки державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища та деформації суспільної свідомості, пов'язаної з недооцінкою охорони довкілля, внаслідок нерозвинутості екологічної ідеології – злочини проти навколишнього середовища не отримують належного суспільного резонансу та адекватної реакції держави.

Список літератури: 1. Міністерство екології та природних ресурсів України. Про дотримання вимог та ефективність природоохоронного законодавства України. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань 25 грудня 2002 року. К., 2002. 2. Ерофеев Ю.Н. Ответственность за незаконную охоту по уголовному законодательству России: дис...канд.юрид.наук. М., 1994. 3. Звонков Б.Н. Уголовно-правовая борьба с браконьерством в СССР: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 1968. 4. Раднаев В.М. Борьба с браконьерством (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дис...канд. юрид. наук. Спб., 2000. 5. Матвейчук В.К. Квалификация незаконной охоты: Учебное пособие. К., 1992. 6. Словник іншомовних слів /За ред. О.Ф.Мельничука. К., 1977. 7. Курс криминології. Особлива частина. Підручник /Під заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Джужи О.М. К., 2001. 8. Криминология. Учебник для юридических вузов/ Под ред. проф. В.Н.Бурлакова, проф., академика В.П.Сальникова. Спб., 1998. 9. Жевлаков Э.Н. Экологические преступления и экологическая преступность: Учебное пособие. М., 1996. 10. Міністерство екології та природних ресурсів України. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році. К., 2000. 11. Трибушная Л. В слуханнях об'явлен перерыв // Новий день. 20 березня 2003 року. № 12 (4537). 12. Яновський С. «Дах» для браконьєрів // Новий день. 19 червня 2003 року. № 25 (4550).

Надійшла до редколегії 29.05.04

В.В. Колесніков

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЖЕЖАМИ

Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, у структурі окремої криміналістичної методики мають велике значення. Знання предмета доказування дозволяє слідчому чи працівнику органу дізнання швидко і правильно спланувати та цілеспрямовано провести розслідування. Особливо важливим є знання таких обставин при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами, де об'єктом пізнання є певна поведінка людей, механізм якої супроводжується діями вогню.

Але зараз в криміналістиці немає єдності поглядів щодо співвідношення таких категорій як «обставини, що підлягають встановленню» і «криміналістична характеристика злочинів». З моменту введення у криміналістичну методику розслідування такого її елемента, як криміналістична характеристика злочину, погляди вчених щодо взаємовідносин та взаємозалежності між поняттями «криміналістична характеристика» і предмет доказування (обставини, що підлягають встановленню) розділилися. Одна група

авторів вважає, що предмет доказування поглинається криміналістичною характеристикою або ж є його структурним елементом [1; 2; 3].

Р.С. Белкін підходить до цього питання інакше, заявляючи більш категорично: «Одне з двох: або слід визнати необхідність криміналістичної характеристики злочину і тоді виключити перелік означених обставин із числа елементів конкретної окремої методики, або заперечити таку необхідність і тоді зберегти перелік: третього рішення, на нашу думку, не існує» [4, с.331].

Ми приєднуємося до позицій вчених, які вважають, що предмет доказування та криміналістична характеристика окремого виду злочину – поняття різнопланові. Не можна погодитися із включенням до криміналістичної характеристики злочинів обставин, що підлягають встановленню, пише С.І. Макаренко, оскільки останні характеризують не саме злочинне посягання, а процес його розслідування [5, с.20]. Можна уточнити – не процес, а мету розслідування, бо розслідування по суті спрямоване на дослідження всіх обставин злочинної події, що відбулася.

На наш погляд, є справедливою думка І.Ф.Пантелеєва, що поняття предмета доказування належить до теорії судових доказів та відбиває необхідну сукупність суттєвих обставин, що підлягають встановленню у даній кримінальній справі. Видова криміналістична характеристика злочинів служить приналежністю криміналістичного аспекту вчення про злочин і являє собою сукупність криміналістично значущих відомостей про дану групу злочинів. Між ними існує зв'язок, аналогічний співвідношенню теорії доказів та вчення про злочин, але він ні в якому разі не характеризується відношенням частини та цілого і тим більше тотожності. Предмет доказування не є елементом криміналістичної характеристики злочинів [6, с.369], такої ж позиції дотримуються й інші автори [7, с.22; 8, с.15; 9, с.143].

Кримінально-процесуальний закон наводить перелік обставин, що підлягають встановленню, який є загальним для всіх категорій злочинів, у тому числі пов'язаних з пожежами (ст. 64 КПК). На основі аналізу положень кримінального, кримінально-процесуального законодавства та закономірностей, притаманних тому чи іншому виду злочинів, можна визначити найбільш характерні моменти.

Стосовно злочинів, пов'язаних з пожежами, їх зміст має певні особливості, обумовлені специфікою даного різновиду злочинів. Зокрема, наявність самого факту пожежі та її шкідливих наслідків майже завжди очевидна, але пожежа може мати кримінальний або некримінальний характер. Основним моментом, який свідчить про кримінальність пожежі, є причина її виникнення. З огляду на це до обставин, що характеризують подію пожежі як злочин, крім означених у п. 1 ст. 64 КПК (місце, час тощо), слід віднести і такі обставини, що передували пожежі; обставини виникнення та розвитку пожежі; дані, які характеризують обстановку, що склалася після пожежі.

Докази, які характеризують обстановку, що передувала пожежі, повинні містити інформацію про:

1) пожежно-технічну характеристику об'єкта, на якому сталася пожежа, – вона повинна містити опис конструктивно-планувальних особливостей об'єкта, таких як площа, поверховість, ступінь вогнестійкості, кількість та

взаєморозміщення приміщень, розміщення освітлювальної та силової електромережі, розташування газо- та водопроводів, систем вентиляції та кондиціонування повітря і т. п.). Ця інформація, як правило, повинна бути відбита у протоколі огляду місця події та додатках до нього, а також у технічних документах, вилучених у ході виїмки;

2) наявність легкозаймистих речовин та матеріалів, які знаходилися на об'єкті пожежі та у зоні горіння – їх наявність впливає на виникнення, швидкість та напрямок розповсюдження горіння, тому необхідно встановити місце розміщення, кількість, характер і стан таких речовин та матеріалів. Ця інформація може бути відбита у протоколі огляду та додатках до нього (складання схем, планів і т. п.), а також з'ясована у процесі допиту осіб, що мають безпосереднє відношення до даного об'єкта, встановлена шляхом вивчення вилученої документації, що характеризує технологічний процес та інші особливості об'єкта;

3) особливості технологічного процесу на об'єкті – ці дані повинні характеризувати розміщення, характер та умови експлуатації різноманітного технологічного обладнання та установок, а також їхнє відношення до причини виникнення пожежі. Такі дані відбиваються у протоколах огляду, допиту осіб, що мають безпосереднє відношення до об'єкта, та можуть бути підтверджені вилученою документацією, що характеризує роботу тієї чи іншої установки;

4) події та обставини, які безпосередньо передували виникненню пожежі – це додаткові обставини або події, які відбувалися безпосередньо перед виникненням пожежі, і у сукупності з обставинами, що склалися раніше, призвели до пожежі.

Як справедливо зазначає Б.В. Мегорський, для того, щоб з'ясувати причини, які привели до пожежі та її наслідків, іншими словами, всю сукупність умов та обставин, у результаті яких виникла пожежа та які визначили характер і розміри її наслідків, необхідно насамперед із можливо граничною точністю виявити місцеву обстановку. Тільки тоді складеться об'єктивне уявлення про діяння (бездіяльність) тих чи інших осіб, що призвели до створення пожежонебезпечних умов, про події та обставини, що викликали горіння.

Докази, які характеризують виникнення, розвиток та ліквідацію пожежі, повинні містити інформацію про:

1. Місце пожежі. З точки зору криміналістики, питання, пов'язані з встановленням місця вчинення злочину, поряд з географічними (місто, вулиця і т. п.) даними, що розкривають розташування об'єкта, на якому відбулася пожежа, повинні характеризувати й місце початкового виникнення горіння, осередок пожежі. Місцем вчинення злочину по категорії справ, що вивчається, слід вважати місце початкового виникнення пожежі, бо злочином є не сама пожежа, як природне явище, а вчинки тих чи інших осіб, які призвели до виникнення горіння, тобто по суті злочин учиняється в тому місці, що згодом стає осередком пожежі. Як справедливо відзначає Б.В. Мегорський, – відсутність у матеріалах розслідування даних про осередок пожежі, як правило, робить хиткими висновки про причину її виникнення.

2. Час пожежі – цей елемент предмета доказування при розслідуванні пожеж має деякі особливості, бо пожежа займає певний, як правило, досить тривалий проміжок часу. Для більш повної характеристики події злочину, на наш погляд, необхідно встановити не тільки час виникнення пожежі, але у деяких випадках і час виявлення пожежі, час прибуття перших пожежних підрозділів, час ліквідації пожежі. Взагалі можливе і більш докладне з'ясування часових характеристик, бо в тому випадку, коли на гасіння пожежі виїжджали підрозділи пожежної охорони, такі дані фіксуються та зберігаються на пункті зв'язку пожежної частини.

3. Причину пожежі. Встановлення причини пожежі є одним із найбільш значущих доказів, що характеризують винність конкретної особи та пояснюють обставини виникнення пожежі. Причина пожежі дозволяє кваліфікувати кримінальну справу за тією чи іншою статтею кримінального кодексу, ці обставини підкреслюють її значимість.

4. Спосіб учинення злочину, повинен бути доведений фактичними даними, отриманими в результаті проведення слідчих дій, передбачені законом, бо спосіб учинення злочину має важливе значення для визначення ступеня суспільної небезпеки вчинку та особи злочинця. У процесі доказування способу вчинення злочину, пов'язаного з пожежею, необхідно з'ясувати наступні питання: а) механізм виникнення горіння; б) порушення яких правил пожежної безпеки або які технічні неполадки пов'язані з причиною виникнення пожежі; в) засоби підпалу; г) джерела походження засобів підпалу; д) які засоби та умови були використані для більш інтенсивного горіння. Крім технічної сторони, такі відомості дозволяють з'ясувати психічне ставлення винного до події, що трапилася та її наслідків. І можуть вплинути на ступінь тяжкості вини (наприклад, мав місце факт підготовки до вчинення злочину чи ні). За такими даними можна визначити справжню мету і мотиви злочинного діяння.

Обстановка, що склалася після пожежі, включає в себе інформацію про стан об'єкта, де відбулася пожежа, та елементів його обстановки (характеристика наслідків пожежі, стану матеріалів і обладнання чи їх залишків).

Сукупність інформації про обстановку, що передувала пожежі, обставини її виникнення і розвитку, а також про обстановку, що склалася після пожежі, дозволяє вирішити низку юридичних питань. Зокрема, про винність певної особи в учиненні злочину і мотиви злочину. У процесі доказування цих обставин з'ясуванню підлягає:

а) навмисно чи з необережності конкретною особою вчинено діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність, та існує причинний зв'язок між діянням і виникненням пожежі чи ні, а також наслідками, що наступили;

б) оскільки розглянуті злочини відбуваються як умисно, так і з необережності необхідно встановити дані, які характеризують психічне ставлення особи до знищення чи пошкодження майна вогнем і заподіяння інших шкідливих наслідків;

в) наявність причинно-наслідкового зв'язку між діянням особи, причиною виникнення пожежі і наслідкам, що наступили в результаті цього. Для цього потрібно дослідити поведінку винного в період виникнення, і після

ліквідації пожежі, мотив і ціль злочину. При цьому недостатньо вказати мотив у загальному виді, а необхідно з'ясувати, у чому конкретно виразилися спонукання винного.

Крім того, встановлюються обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного, а також інші обставини, що характеризують його особистість. Для об'єктивності і повноти розслідування у справах про пожежі необхідно досліджувати, чи є пом'якшуючі або обтяжуючі відповідальність обставини. Пом'якшуючі: добровільне відшкодування заподіяного збитку або усунення заподіяної шкоди; вчинення злочину внаслідок збігу важких особистих чи сімейних обставин; учинення злочину під впливом погрози чи примусу або в силу матеріальної, службової чи іншої залежності; вчинення злочину жінкою в стані вагітності; щире розкаяння чи явка із зізнанням, а також активне сприяння розкриттю злочину й інших обставин, які можуть бути визнані такими, що пом'якшують відповідальність (ст. 66 КК України).

Відповідно до кримінального закону обставинами, які обтяжують відповідальність є: здійснення злочину особою, що раніше скоїла злочин; здійснення злочину групою осіб за попередньою змовою; заподіяння злочином тяжких наслідків; вчинення злочину загальнонебезпечним способом; вчинення злочину особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів (ст. 67 КК України).

При розслідуванні кримінальних справ, пов'язаних з пожежами, обставини, що підлягають установленню, мають коло загальних питань, які необхідно встановлювати при розслідуванні будь-якої пожежі. Разом з тим розмаїтість об'єктів, на яких відбуваються пожежі, обставин, що характеризують злочинну подію й інших особливостей конкретної пожежі обумовлює особливості тактичних завдань розслідування відповідно до того чи іншого складу злочину, який входить у певну класифікаційну групу (підгрупу).

Список літератури: 1. Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Криминалистика, М., 1971. 2. Танасевич В.Г., Образцов В.А. Криминалистика. М., 1976. 3. Яблоков Н.П. Криминалистика : Учебник / Отв. ред. Н.П.Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2001. 4. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3: криминалистические средства, приемы и рекомендации. М., 1997. 5. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершенных группой лиц. Дис..канд. юрид. наук. М., 1984. 6. Пантелеев И.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф.Пантелеева, Н.А. Селиванова. М., 1984. 7. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Х., 1976. 8. Бахин В.П. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К.Лисиченко. К., 1988. 9. Матусовский Г.А. Загальні положення криміналістичної методики розслідування злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. В.Ю. Шепітька. Х., 1998. 10. Мегорский Б.В. Методика установления причин пожаров. М., 1966.

Надійшла до редколегії 07.07.04